

PÜSPÖKI ÉLETRAJZOK A 19. SZÁZADBÓL – I.

(Lonovics József és Horváth Mihály)

Az alábbiakban három 19. századi csanádi egyházmegyes püspök életrajzát foglaljuk össze, aminek mostani első része Lonovics Józsefre és Horváth Mihályra tér ki, a következő második rész Csajághy Sándorról szól röviden. Mindhárman koruk kimagasló jelentőségű szereplői voltak: Lonovics és Horváth tudományos képzettségük, Csajághy pedig irodalmi tevékenysége révén papi hivatásuk mellett is jelentős személyiségei a magyar művelődéstörténetnek. Mindhármuk életét meghatározta a 19. századi nagy eszmeáramlatok (liberalizmusnak, nacionalizmus) megjelenése. Erre a kihívásra viszont, ami együtt járt a társadalom vallásos életének hanyatlásával, eltérő válaszokat fogalmaztak meg: míg Horváth határozottan az új eszmék támogatójává vált, addig Lonovics mérsékeltbben, Csajághy pedig rendkívül határozottan elítélte ezek megjelenését. Az életrajzok adatait a meglévő szakirodalmon túlmenően igyekeztünk levéltári forrásokkal is kiegészíteni Horváth Mihály esetében főként az 1848/49-es időszakot, illetve a Simor magánlevéltárában található adatokat emeltük be összefoglalásunkba. Csajághy életrajzát németül írtuk meg, ezt itt is változatlanul közöljük a második részben.

LONOVICS JÓZSEF (1793-1867)

„Az ő pályája csendes és nyugodt, összhangzó egész volt, kezdve a bölcsőtől úgyszólván mind a sírig” – írta róla Ipolyi Arnold 1868-ban. Lonovics József miskolci polgárcsaládban született. Alsóbb iskoláit szülőhelyén, Miskolcon végezte. 1808-ban az egri papneveldebe lépett, így a bölcsészetet 1812-ben, a teológiát 1817-ben végezte Egerben. Tanárai közé tartozott Hám János későbbi szatmári püspök és Durcsák János matematikus mellett a Magyar Tudományos Akadémia három tagja is: Tittel Pál csillagász, a teológián Kovács Mátyás és a bölcselő Imre János. 1817-ben pappá szentelték és ugyanakkor elnyerte a teológiai tudományok doktora címet is. Magyar és latin nyelveken kívül beszélte a németet, franciát, angolt, olaszt és a hazai szláv nyelveket.

Fischer István egri érsek maga mellé vette szentszéki jegyzőnek, később érseki

titkárnak. 1825-től saájvárkonyi, plébános volt. Kitűnő szónoklatot tartott Klobusiczky Józsefnek, Borsod vármegye elhunyt főispánjának a temetésén. Beszédében az egykori fumei kormányzót és későbbi főispánt a „Nemzeti Kereskedés” és a Nemzeti Iparkodás”, az iskolák szaporítása, a magyar nyelv fejlesztése, a jobbágyság terheinek könnyítése és a megyei levéltár rendezése kapcsán kifejtett tevékenysége miatt dicsérte. Hasonló figyelmet keltett az új főispán, Reviczky Ádám beiktatásakor elmondott beszéde is. 1829-től egri kanonok és teológiai tanár, ugyanakkor a papnevelő intézet igazgatója volt Egerben.

Mint káptalani követ részt vett az 1830-as és az 1832–36-os országgyűléseken, 1833. február 20-án a vallási sérelmek tárgyában elmondott beszédével általános figyelmet keltett (öt hónapon át egyedül védelmezte az egyház konzervatív álláspontját Beöthy Ödönnel és más liberális politikusokkal szemben). Gosztonyi Pálhoz intézett levele szerint hevesen ellenezte a protestánsok és a katolikusok törvény előtti egyenlőségének kimondását. A reformáció történetét – többek között – angol szakirodalom alapján is tanulmányozta, lefordította Cobbet munkáját a reformáció angliai történetéről.

1834. március 9-én nevezték ki csanádi megyéspüspöknek, konzekrációját Pyrker János velencei pátriárka és egri érsek végezte. 1838-tól királyi táblai főpap, 1840-től valóságos belső titkos tanácsos. Kortársai polihisztornak tartották. Könyvtárában több mint 5000 db, nagyrészt jogi és diplomáciai tárgyú kötetet őriztek, ami jól mutatja gyakorlati érdeklődését. 1839/40-es országgyűlésen egy ifjú főrend azt mondta, hogy a papoknak nincs joga az országgyűlésen ülni. Lonovics így válszolt: ha ez a jog megszűnik, alkalmasint „a méltóságos úr ezen jogát is ugyanazon fergeteg fogja érni. Ugyanaz a zivatar, mely az egyházat törvényhozói állásából elfújja, alkalmasint mások mostani előjogait is el fogja seperni.”

A tridenti zsinat canonica visitatio-ra vonatkozó határozatának magyarországi végrehajtói közül kiemelkedett buzgalmával: két ízben, 1835–1838-ig és 1842–1848-ig végiglátogatta egyházmegyéjét. A plébániákra érkező főpásztort a hívek két oldalt zászlók alatt fősorakozva várták. Az üdvözlőbeszéd elhangzását, majd a püspök templomba való bevonulását és áldását követően került sor a plébánia állapotának vizsgálatára. E látogatások alkalmával lelkipásztori és gazdasági szempontból is szabályozta a plébániák életét. Munkáját az Egerből magával hozott Fábry Ignác irodaigazgató (később helynök) segítette. A látogatások során pontos jegyzőkönyveket vettek fel a templomok felépítéséről és stílusáról, a plébániák bevételeiről és kiadásáról, továbbá a miserendrőről. Rögzítették a plébániák állapotát, a papságnak fizetett összegeket és a hívek állapotát is. Megörökítették az iskolák, a tanító, a kántor és a temetők helyzetét is. Az adatokról felvett jegyzőkönyveket két példányban készítették el, az egyik példány a plébánia irattárába, a másik pedig a püspöki levéltárba került.

1840 novemberétől hat hónapon át Rómában időzött. Kitűnő diplomáciai érzékének

köszönhetően elérte, hogy a püspöki kar kérésének megfelelően a reverzális nélküli házasságoknál engedélyezzék az assistentia passiva-t, továbbá elérte a trienti forma nélkül kötött vegyes házasságok hallgatóságos elismerését is. Metternich szerint Lomovics nagy tekintélynek örvendett a felsőtáblán, mintegy állásának valóságos dísze. A pápa is méltatta tevékenységét: „Csodálatos buzgóságát, tehetségét, tudását.” 1841 és 1843 között részt vett a büntetőtörvénykönyv kidolgozására rendelt országos választmányynak. A reformkori országgyűléseken konzervatív politikusként szorgalmazta a magyar nyelv használatának kiterjesztését, a nem nemesek hivatal és birtokképességét, végül (noha makói jobbágyaitól korábban több járandóságot követelt elődeinél) támogatta a közteherviselés, és az örökváltság bevezetését is. Kieszközölte egyházmegyéjében a konzisztórium tárgyalások magyar nyelven tartását. Az 1830-as évek közepétől baráti viszonyba került Széchenyi István gróffal, együttműködtek többek között a Tisza szabályozásának érdekében is. Az együttműködés, miként Lonovics püspök Pók nevű jószágigazgatójához intézett, 1845. október 24-én kelt leveléből kitűnik, „a makói [püspöki] uradalom különös érdekében” feküdt. A szabadságharcot követően, 1854-től kezdve Lonovics többször meglátogatta a döblingi elmeógyógyintézetben kezelt magyar politikust.

Püspöki székhelyén Lonovics 1841-ben bölcséleti és jogi líceumot alapított, nemcsak az oktatás anyagi feltételeit teremtette meg, hanem avatott szaktanárok révén az oktatás magas színvonalát is biztosította. Számos iskola, óvoda és templom felépíttetése fűződik nevéhez, 23 új plébániát alapított. A bölcséleti és jogi líceum alapítását elsősorban az indokolta, hogy a papnövendékeknek filozófiai tanulmányaikat, amelyek a teológiai stúdiumok előfeltételét alkották, más városban, többnyire Egerben kellett a tanulóknak elvégezniük. 10000forintos adományával megalapította az elaggott papok nyugdíjintézetét. Bőségesen adakozott egyházi és világi téren is (pl. a csanádi vármegyeháza felépítésére vagy a növendékpapok számára, akiknek ösztöndíjat hozott létre).

1840. június 25-én az uralkodó valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. 1843. július 6-án nemesítették, október 7-én pedig az MTA tiszteletbeli tagjává választotta. 1837-től 1847-ig a Nagyvárad Királyi Akadémia igazgatója és tankerületi főigazgató volt. Apponyi György kancellár szerette volna áthelyeztetni a váci püspökség élére és egyúttal rábízni az egyetem és az egész magyar oktatásügy irányítását, de erre végül nem került sor. Támogatta a Duna-Tisza csatorna és a Szeged-Temesvár vasútvonal megépítésének megvalósítását. Lonovicsot 1845-ben a Szent István Rend középkeresztjével tüntették ki. 1847-ben támogatta a Konzervatív párt választási küzdelmét egyházmegyéje területén a liberálisokkal szemben, miközben egészsége helyreállítása érdekében a marienbad-i fürdőt is meglátogatta.

Tagja volt az 1848. március 15-én Bécsbe induló országgyűlési küldöttségnek, március 18-án, az országgyűlésen kijelentette, hogy a magyar püspöki kar örökre lemond a tizedről. Március 19-én azt írta papjainak, hogy az új törvények nagy jótéteményt

jelentenek a népnek és a papságnak. Április második felében, Temesváron, a püspöki palotában ebédet adott a város katonai és polgári hatóságainak tiszteletére. Ekkor szólalkozott össze Julius Jakob von Haynau báróval az áprilisi törvények (az uralkodó által szentesített polgári alaptörvények) érvényességéről. 1848 májusában belépett a Párizsban alakult „Institut d' Afrique” egyesületbe, amelynek célja a rabszolgatartás eltörlése és a rabszolga-kereskedelem megszüntetése volt. A makóiakkal 1848 tavaszán felmerült földhasználati vitában nem volt hajlandó egyezkedni. 1848 nyarán a püspöki kar felkérésére a papképzés reformjával foglalkozott. 1848. június 25-én az uralkodó egri érsekké nevezte ki, egyúttal hevesi és külső-szolnoki főispán is. 1848. július 21-én kelt, és a Csanádi káptalanhoz intézett levelében örömmel tekintett vissza csanádi püspökként végzett tevékenységére.

A csanádi egyházmegye papságának meglepően nagy hányada követelt 1848-ban reformokat, így a cölibátus eltörlését, a püspökök szabad választását, a püspökök fölszentelésével kapcsolatos római jogok megnyirbálását, a püspökök alkotmányos (szótöbbséggel történő) kormányzását a szintén választott kanonokok segítségével, valamint a fő-és alesperesek demokratikus választását is. Egyházmegyei és nemzeti zsinatot kívántak valamennyi érintett katolikus pap bevonásával, továbbá az egyházi bíróságok és eljárások nyilvánosságát, a pártfogói jog eltörlését, a papságnak, mint eltörlhetetlen jegynek a megszüntetését (a papságból való kilépés lehetőségét), a válóperes ügyek világi bíróságokra ruházását. Szerették volna elérni a szerzetesrendek feloszlatását, civil ruha viseletét az oltárszolgálat kivételével, a konviktusok reformját és a magyar tanítási nyelv bevezetését, a káplánok és plébánosok arányosabb munkamegosztását, az agg papok számára nyugdíj, a papság számára állami fizetés biztosítását, az ünnepnapok, a breviárium, a böjt, a szertartások stb. reformját egy nemzeti zsinaton. Reformokat követelő papságával szemben Lonovics keresztülvitte, hogy a nemzeti zsinat előtt csak informális tanácskozásokat folytassanak, s a megyei zsinatra csak az 1848. szeptember 24-re tervezett (de a politikai események miatt meg nem tartott) nemzeti zsinatot követően kerüljön sor.

Lonovics az uralkodó által 1848. október 3-án feloszlatott magyar országgyűlés ülésein továbbra is részt vett. Tagja volt több országgyűlési bizottságnak: választfelirati, elemi oktatási, úrbéri kármentesítési és királyi korona meglétét ellenőrző bizottságoknak. A püspöki kar tagjai október végén rendszeresen tanácskozásokat tartottak Fogarassy Mihály fővárosi lakosztályában. Az egyik ilyen tanácskozáson vetődött fel az a gondolat, hogy a püspökök próbáljanak meg a béke helyreállítása érdekében közvetíteni. Ennek a kísérletnek a részeként a katolikus püspöki kar 1848. október 28-án feliratot intézett az uralkodóhoz. Eredeti szövegét Horváth Mihály fogalmazta, majd a püspökök többsége az élesebb kitételeket tompította. A felirat a király iránti lojalitás talaján állva elítélte a király nevében Magyarország ellen folytatott háborút: „Felséged királyi nevében ágyúzzák, s

borítják lángba virágzó városainkat, felséged nevében öldösik népünket, irtják a magyar és német fajt”.

Határozottan kiálltak az egyházfők az áprilisi törvények mellett:

„Felséges úr, ezen új törvények, ezen új kormányforma, a nép szabadságának új biztosítékokat adván rövid idő alatt is oly mély gyökeret vert a nép szívében, hogy főpásztori kötelességünk szerint kénytelenek vagyunk előadni, miképpen oly állapotba jutott már nemzetünk, hogy azonnal kiveszne kedélyéből minden, eddig oly hű kegyelet a királyi trón iránt, mihelyt elhihetné, hogy a felséged királyi szavával szentesített s független kormányzat ellen felséged megegyeztetével intéztetnek ezen csapások.” A „jó király”-t és a véres valóságot úgy próbálták meg összeegyeztetni, hogy az uralkodó bizonyára nincs híven tájékoztatva a honi eseményekről. Ezért koronázási esküjére utalva kérték a béke törvénytől való eltiltását.

Noha 1848. június 25-én egri érsekké nevezték ki, állását nem foglalhatta el. A népképviselői országgyűlés sikeréért nyilvános imákat rendelt el. Részt vett az október végi memorandum kifejezéseinek mérséklésében. 1848 októberében kelt pásztorlevelében felszólította híveit a haza védelmére. Tagja volt a Windisch-Grätz-hez küldött békedelegációnak, a külföldön élő magyarok lelki gondozására megalapította a Szent László társulatot. Csanádi püspökként helynökét az osztrák hatóságoknak történő engedelmességre utasította. 1849. februárjában felszólította Eger város lakosait, hogy a magyar koronával meg nem koronázott Ferenc Józsefet ismerjék el törvényes uralkodójuknak. Márciusban 2000 forintot küldött Windisch-Grätz altábornagynak a magyarországi császári katonai kórházak támogatására. Az osztrák minisztertanács javaslatára Ferenc József Lonovics érseki kinevezését meg nem történtnek, a Csanádi püspökséget pedig megüresedettnek nyilvánította.

1849 nyarán ismét a marienbadi fürdőben állította helyre egészségét, onnan hazafelé, 1849. július 21-én Lanzendorfban letartóztatták és azon indokkal, hogy részt vett a feloszlatott magyar országgyűlésen, aláírta a püspökök memorandumát, valamint hozzájárultegycsászárisanaka temesváriszentegyházról történő leveréséhez. Pozsonyban a Vízi-kaszárnyában tartották fogva, majd engedélyt kapott arra, hogy az irgalmasok házába vonuljon. Október 18-án újra letartóztatták és a pesti Újépületben tartották fogva. Scitovszky János esztergomi prímás és Viale Prela pápai nuncius is tiltakozott fogvatartása ellen. December 24-én Haynau – Scitovszky János prímás javaslatának megfelelően – szabad lábba helyezte, hogy „önként” mondhasson le püspökségéről. Lemondását Schwarzenberg miniszterelnök „kedvező esemény”-nek tartotta. Szabadon választhatta meg, melyik osztrák rendházba akar visszavonulni. Az osztrák kormány saját kérésére, kolostorba vonulásának kezdetétől évi 4000 forint kegydíjat szolgáltatott ki neki. 1850. január 6-án még Budáról válaszolt a csanádi káptalan újévi jókívánságaira. 1850–53-ig a melki bencés kolostorban élt, a számkivetésbe elkísérte udvari papja, Hopf

János is. A melki apátság gazdag könyvtárába temetkezve írta meg tudományos műveit. Főként a liturgia kialakulása és fejlődése, valamint a vallási tolerancia európai története foglalkoztatta.

1853-ban megengedték neki, hogy rang és főpapi jelvények nélkül Bécsben telepedhessen le. Több ízben meglátogatta Döblingben Széchenyi István grófot, és találkozott Rechberg osztrák miniszterelnökkel is, akinél sürgette a protestánsok jogait korlátozó ú.n. protestáns pátens visszavonását. Kapcsolatban állt Ferdinand Mayerhoffer cs. kir. altábornaggyal és annak családjával. 1860-ban térhetett vissza hazájába, IX. Pius amasiai címzetes érsekké tette, a hétszemélyes tábla ülnöke, s a pápa által kinevezett vizsgáló. Az 1860/61-es országgyűlésen a hétszemélyes tábla főpapi ülnökeként működött. Deák-párti politikus, aki egyházi kérdésekben az osztrák kormánynak is végzett szakértői munkát, például 1861-ben a primási hatóság megítélésével kapcsolatban. 1866. szeptember 14-én az uralkodó Lonovicsot kalocsai érsekké nevezte ki. Súlyos torokbaja miatt nem foglalhatta el érseki székét, püspöki megerősítése után néhány hónappal, 1867. március 13-án, délután 5 órakor, Pesten, gégemetszést követően, mellhártyagyulladásban meghalt.

Az érseki pallium éppen temetése napján, március 18-án érkezett meg Rómából, így már csak koporsójára teríthették rá. Kalocsán a gyászmenetet két száz vezette, majd a papság impozáns sora következett, legvégül a káptalan és Bonnaz Sándor csanádi püspök haladt. Bartakovics Béla egri érsek végezte a temetést és az ünnepélyes requiemet. A szentmise végeztével Kovács József királyi táblai prelátus Lonovics érseknek a papsághoz és a hívekhez intézett, beköszönő főpásztori leveléből olvasott fel részleteket. A „gloriosum”-ot Bonnaz Sándor csanádi püspök végezte teljes egyházi segédlettel. A Pesti Hírnök tudósítása szerint „ezután roppant terítékű díszebéd következett, s ezzel mindennek vége lőn”. Lonovics halálával a korabeli magyar katolikus püspöki kar legtehetségesebb tagja adta vissza lelkét Teremtőjének.

PUBLIKÁCIÓI:

Halotti oratio. Miskolc, 1826.

Sermo pastoralis. Pozsony, 1834.

Egyházi beszéd. Arad, 1835.

Egyházi beszéd. Eger, 1837.

Az egyházi bíraskodási jog. Pest, 1842.

Aliquae constitutiones summorum pontifium ad administrationem sacramenti poenitentiae astinentes. Temesvár, 1846.

A Josephinismus és az egyházat illető legújabb császári rendelvény. Bécs, 1851. (Németül és franciául is.)

Az angol türelem. Bécs, 1851. (Németül is.)

Népszerű egyházi archeológia. I-III. k. Bécs, 1857.

Emlékbeszéd idősb Székelyi Majláth Görgy igazgatótag felett. Pest, 1863.

Néhány szó a 'La vie de Jésus' című könyv fölött. Kalocsa, 1864.

Lonovics József, kalocsai és bácsi érsek emlékeül, magyar és latin beszéde. S.a.r.: Hopf János. Kalocsa, 1867.

FORRÁSOK:

OSZK Kézirattár Lonovics József iratai Fol. Hung. 920.

Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár

Atyánkfiai, tisztelt paptársaink! Temesvár, 1848. június 15. Nyomtatvány. Temesvári

Róm. Kat. Egyházmegyei Levéltár Horváth Mihály 1848/49. 1848:1143.

A nagykikindai alesperesi kerület rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve. Nagykikinda, 1848. augusztus 28. Temesvári Róm. Kat. Egyházmegyei Levéltár Horváth Mihály 1848/49. 1848:1563.

Atyánkfiai, tisztelt paptársaink! Hely és dátum nélkül. Kézirat, a középső-torontáli espereskerület papságának aláírásával. Temesvári Róm. Kat. Egyházmegyei Levéltár Horváth Mihály 1848/49. 1848:1563.

Temesvári Róm. Kat. Egyházmegyei Levéltár Horváth Mihály 1848/49. 1848:1561.

ÖStA HHStA Ministerrat-Vorträge 1850:249. Vortrag des Ministers des Innern Alexander Bach (18. Jänner 1850) wegen Bewilligung einer Sustentation für Joseph Lonovics)

Hegedűs Pál: Van-e az egyháznak szüksége, és mire? Szeged, 1848. 1-84.

Budapesti Hírlap 1908. 226. (1908. szeptember 20.)

IRODALOM:

Schematismus Cleri Dioecesis Csanádiensis pro Anno Domini Jubilari MDCCCC.
Temesvár, 1899. 51–52.

Pesti Hírnök 8. 66. (1867. március 20.) 1.

Kováts Sándor: A Csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906. Temesvár, 1908.

Várady L. Árpád: Lonovics József római küldetése. Függetlenül: Lonovics római naplója. Budapest, 1924.

Juhász Kálmán: A csanádi püspökség. Arad, 1927.

- Juhász, Koloman – Schicht, Adam: Das Bistum Timișoara-Temesvar. Vergangenheit und Gegenwart. Temesvár, 1934.
- Hermann Egyed: Lonovics József. In: Négy papi arckép. Vigilia 13. (1948. március) 132-136.
- A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. I-III. k. Budapest, 1981, 1952, 1965.
- Orbán Imre: A Csanádi Egyházmegye 1835-ös generalis canonca visitatiojának kérdéséhez. In.: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1991. Szerk.: Lengyel András. Szeged, 1992.
- Emlékkülés Lonovics József püspök születésének 200. évfordulóján. Szerk.: Tóth Ferenc. Makó, 1993.
- Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk.: Pálmány Béla. Budapest, 2002. 1070.
- Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 2. 8. Jänner 1850 – 30. April 1850 Bearb. Von Kletečka, Thomas und Schmied-Kowarzik, Anatol. Bécs, 2005.
- Lyceum Temesvariense. Szerk.: Bugarsky, Stevan. Temesvár, 2008.
- Bánsági Magyar Pantheon. Szerk. Bodó Barna. Temesvár, 2009. 40–41.

HORVÁTH MIHÁLY (1809 – 1878)

Horváth Mihály Szentesen született 1809. október 20-án, polgári családban, édesapja gyógyszerész volt. Ötöstendős volt, amikor családja Szegedre költözött, ahol a híres piarista iskola növendéke lett, majd beiratkozott a váci papneveldebe. 1828-ban a pesti egyetemen bölcséleti doktorátust szerzett. 1830-tól diakónusként iktató a püspöki irodában, majd 1832-ben Nádasdy Ferenc kalocsai érsek pappá szentelte. 1832–44-ben Dorozsmán, Kecskeméten, Nagykátán és Nagybonyban segédlelkész, közben nevelő a gróf Keglevich és a gróf Erdődy családnál. 1844-től a bécsi Theresianumban a magyar nyelv és irodalom tanára. Óráin a magyar nyelv sajátosságainak a megismertetésére nagy hangsúlyt fektetett.

Horváth Mihály a modern magyar történetírás egyik megteremtője és egyben kiemelkedő alakja. Jó barátságot ápolt Toldy Ferencsel és kora más kiemelkedő tudományos egyéniségeivel. 1835-ben, a Magyar Tudós Társaság pályázatára írta meg első történeti munkáját, 1839-ben már az MTA levelező, majd 1841. szeptember 3-tól rendes tagja. Rendkívül átfogó történeti érdeklődése következtében feldolgozta az ipar és kereskedelem történetét (*Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három*

utolsó század alatt), írt a demokrácia kérdéseiről (A demokrácia kifejlése hazánkban), ismereteseke politikatörténeti munkái (Huszonöt év Magyarország történetéből. 1823 – 1848), közzétett életrajzot (Gróf Nádasdy Tamás élete) stb.

Horváth Mihály már az 1848-as forradalmat megelőzően a liberális ellenzék befolyásos tagja volt. 1847-től hatvani adminisztrátor, majd 1848. február 18-tól hatvani prépost volt. Az ellenzék 1848 elején megjelentetett „Ellenőr” című kiadványában az 1802. évi országgyűlést elemezve bírálta a bécsi kormány kereskedelmi politikáját és a magyar nemesség szűkkeblűségét a közterhek vállalása kapcsán. 1848 júniusában a gyöngyöspatai választókerületben alulmaradt Gosztony Jánossal szemben a képviselőválasztáson. Június 25-én az uralkodó – a magyar liberális kormány ultimátumra emlékeztető előterjesztésének következtében – csanádi püspökké nevezte ki. Szeptember 26-án beiktatták javadalmába, ezt követően többnyire Makón időzött, ahol a Csanádi egyházmegye magyar kormányhoz hű részét Róka József helynök irányította.

Döntő szerepet játszott az 1848. október 25-i püspökkari pásztorlevél, illetve az október 28-án kelt, uralkodóhoz intézett felirat létrejöttében. Mindkettőben a püspökök kiálltak a polgári átalakulás és a magyarországi forradalmi vívmányok mellett. Horváth részt vett az országgyűlés úrbéri bizottságának munkájában, támogatta az egyházi javak arányosítását (szekularizációját) és egy nemzeti zsinaton szerette volna a magyar egyházat demokratizálni, aminek megtartására azonban nem került sor. 1849 januárjában követte a menekülő magyar kormányt Debrecenbe. Márciusban több ízben kért segílyt egyházmegyéje menekült lelkészeinek és tanítóinak, minek következtében „a dúló ellenség által megszállott helyekről elmenekült lelkészeknek 300, a tanítóknak pedig 150 forint segélydíj rendeltetett kiadatni”. 1849. március 25-én Kossuth Lajossal együtt a magyar táborba indult, jelen volt a tavaszi hadjárat első szakaszánál, majd április 10-én Kossuthal együtt tért vissza Debrecenbe, ahol részt vett a Függetlenségi Nyilatkozat megszövegezésében.

1849. május 2-től a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, június 9-én a pápai választókerületben képviselővé választották. Május 9-én hódoló nyilatkozatok beküldését rendelte el az egyházi és iskolai előljárástól, 18-án felszólította valamennyi felekezet lelkészeit, hogy beszédeikkel lelkesítsenek az ellenség elleni harcra, június 6-ra országos böjtöt rendelt, 27-én pedig az oroszok elleni keresztes hadjáratról adott ki rendelkezést, továbbá utasította a lelkészeket, hogy álljanak a népfelkelés élére. Július 8-án ismét Kossuth társaságában utazott Ceglédre, majd augusztus 3-án részt vett Szegeden a képviselőház tanácskozásán, majd nagy vörös kereszttel a mellén lelkesítette harcra a honvédeket, végül 11-én ő is aláírta Kossuth és a kormány lemondását, illetve Görgei Artúr teljhatalommal való felruházását kinyilvánító okmányokat.

Horváth Mihályt mind elvbarátai, mind konzervatív ellenfelei a radikális egyházi reformok vezéralakjának tartották. Mednyánszky Cézár báró, Görgei Artúr tábornok

forradalmi érzelmű tábori főpapja erről így vallott 1858-ban megjelent emlékiratában: „Meg kell mondanom, hogy a magyar papság többsége ugyanazt tette, mint én. Viselkedésünket támogatta egy előkelő püspök [Horváth Mihály], aki elfoglalta a kultuszminiszteri széket. Fokozatosan teljesen függetlenné óhajtotta tenni a félig-meddig már független egyházi ügyeket. Magukon a papokon keresztül akarta az egyházat megreformálni, oly messzire menve, hogy a papok nőülését is engedélyezi. Igaza volt törekvéseiben és ez utóbbi reform már magától kezdett életbe lépni.”

Hasonlóan látta Horváth Mihály szerepét Scitovszky János, a császáriak által primássá kinevezett konzervatív főpap is, aki azért akadályozta az egykori kultuszminiszter hazatérését, mert szerinte Horváth „szakadárságba akarta vinni a magyar katolicizmust”. A kiegyezést (1867) követően az új primás, a Habsburg-hű Simor János is feltételekhez kötötte Horváth Mihály vaskai apáttá történő kinevezését. 1867. július 31-én kelt levelében felhívta a kabinetiroda figyelmét arra, hogy „Horváth 1848-49-ről írt munkájában a katolikus egyháznak demokratikus alkotmányt akart adni, a püspökök hatalmát meg akarta törni, az egyházi javakat pedig államosítani. Eltörölte volna a cölibátust, és fel akarta oszlatni a szerzetesrendeket. Mindezt egy nemzeti zsinat segítségével kívánta végrehajtani, amelynek tagjai kétharmad részben laikusokból álltak volna. Egyetlen püspök sem járulhatna hozzá ezekhez a határozatokhoz – vélte Simor –, ez az egyház elárulása lenne.” Azzal a feltétellel támogatta Horváth vaskai apáttá való kinevezését, ha fenti könyvében található kitételeket visszavonja.

Horváth Mihály 1849-ben emigrált és Belgiumban, Franciaországban, Svájcban, rövid időn át Észak-Itáliában, majd ismét Genfben élt. Nevelőként dolgozott Batthyány Lajos gróf árvái, majd gróf Károlyi Györgyné lánya mellett. Jelentős történeti összefoglalásokat tett közzé a 19. századi magyar történelemről. 1864 nyarán feleségül vette Marie-Michelle Voignoux-t, aki öt gyermeket szült neki. 1867-ben amnesztiával tért haza, a Magyar Történelmi Társulat alelnökévé, majd 1877-ben elnökévé választotta. 1868-ban vaskai címzetes apáttá nevezték ki, s hamarosan címzetes püspökké történő kinevezése is felmerült. Szintén 1868-ban a Kisfaludy Társaság is tagjai közé fogadta. A már idézett Simor János szerint Horváth Mihály „nemcsak a törvényhozás padjain, a törvényes érzelmű s a jelen kormányt támogató párthoz csatlakozott, hanem teljesen szakítván a régi ellenzékkel, nyílt és határozott fellépése által Kossuth ellenében a túlzók csökkentésének hiteléhez s az ámitott nép kiábrándításához hathatósan járult”. 1869-től kezdve Szeged város, 1876-tól fogva Budapest-Belváros kormánypárti képviselője volt a magyar parlamentben. 1872-től kezdve az Országos Közoktatási Tanács elnöki tisztségét is ellátta. 1878. június 2-án tribucini címzetes püspökké nevezték ki. Karlsbaban halt meg [Karlovy Vary], 1878. augusztus 19-én.

PUBLIKÁCIÓI:

(Hatvani Mihály álnéven is publikált.)

Koszorú mélt. buzini gróf Keglevich Géza emlékére, midőn 1837. okt. 28. Egeres-Kátán meghalálozott. Pest, d.n.

Örömdal, mélt. Ürményi László és Keglevich Alexandra grófhölgy házassági ünnepére. Pest, 1838.

Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838.

Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó évszázad alatt. Buda, 1840.

Az ipar és kereskedés története Magyarországon a XVI. Század elejéig. Buda, 1842.

A magyarok története Európába költözésüktől mostanáig. A tanuló ifjúság számára. Pest 1841. (1869-ig 10 kiadása volt, de még 1890-ben is megjelent Marczali Henrik átdolgozásában.)

Magyarok története. Pápa, 1842-1846.

Párhuzam az Európába költöző magyar nemzet és az akkori Európa polgári s erkölcsi műveltsége között. Pest, 1847.

Emlékbeszéd, melyet fens. József főherceg Magyarország nádor ispánja felett legfelsőbb rendelet következtében tartott gyászünnepély alkalmával Bécsben 1847. jan. 23. mondott. Buda, 1847.

A magyarok története a bölcsésztanuló ifjúság számára. Bécs, 1847. (1887-ig további kiadások.)

Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi levéltárból. I-IV. k. Pest, 1857–1859.

Történeti zsebkönyv. Rajzok a magyar történelemből. Pest, 1859.

Magyarország történelme. Pest, 1860-1863.

Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-tól 1848-ig. Genf, III. k. Genf, 1865.

Magyarország függetlenségi harcának története. III. k. Genf, 1865.

A magyarok története rövid előadásban. Szerk.: Vaszary Kolos. Pest, 1866.

Kiseb történeti munkái. I-IV. k. Pest, 1867.

A magyarok története rövid előadásban a felső tanintézetek számára. Szerk.: Vaszary Kolos. Pest, 1868.

Williams Roger a 'szabad egyház a szabad államban' elv megteremtője és megtestesítője. Pest, 1868.

Kossuth Lajos újabb leveleire. Pest, 1868.

Zrínyi Ilona. Pest, 1869.

Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete. Pest, 1872.

A kereszténység első százada Magyarországon. Pest, 1878.

FORRÁSOK:

Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár Horváth Mihály iratai 1848/49
Prímási Levéltár Simor János magánlevéltára

IRODALOM:

- Fraknói Vilmos: Horváth Mihály emlékezete. Budapest, 1879.
Márki Sándor: Horváth Mihály. Bp., 1917.
Marczali Henrik: Emlékbeszéd Horváth Mihály fölött. Szeged, 1910.
Pamlényi Ervin: Horváth Mihály. Budapest, 1954.
Fenyő István: Haza és tudomány. A hazai reformkori liberalizmus történetéhez. Bp.,
1969. [Horváth Mihály, Pulszky Ferenc, Fényes Elek]
Molnár András: „A magyar honvédelemről”. Horváth Mihály kiadatlan írása 1846-ból.
Hadtörténelmi Közlemények, 1988.
Magyar Katolikus Lexikon V. k. Homo – J. Szerk.: Viczián János. Budapest, 2000. 57–58.
Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk.: Pálmány
Béla. Budapest, 2002. 1056–1059. (A vonatkozó rész Hermann Róbert munkája.)

*Dr. habil Zakar Péter
főiskola tanár (SZTE)*